

תיאוריות של צדק חברתי

ממ"ן 14

שאלה 1

א. מה לדעתכם תהיה עמדתו של צ'ארלס טיילור, היוצא מהגישה הרב-תרבותית, כלפי הביקורת המועלית בכתבה נגד הייצוג החסר בתאגיד הציבורי, ומדוע? שלבו בתשובתכם התייחסות לטיעוני בדבר "החשיבות של הכרה" והיישום שלה באמצעות "פוליטיקה של הבדל".

הגישה הרב-תרבותית, כפי צ'ארלס טיילור מסביר, היא תולדה של התפתחויות אידיאולוגיות ופוליטיות בעידן המודרני. ניתן לראות אותה כריאקציה מסוימת נגד אידיאל הנאורות, משום שנתגלה לימים כבלתי מספק עבור אנשים רבים ובנסיבות תכופות. כיצד בדיוק?

הנאורות הכריזה על שוויון עקרוני בין כל בני האדם, ועל בסיס שוויון זה ביקשה להשתית את ערך כבוד האדם, את האוטונומיה של הפרט ואת המדינה כמוסד פרוצדורלי נייטרלי שבו יחידים חותרים אחר האושר בנפרד. ואולם, היו שמצאו שגישה זו אינה מספקת את מאווייהם העמוקים ביותר, ושפוליטיקה נטולת ערכים (או כזו המוגבלת לערכים אוניברסליים לכאורה) אף מעמידה בסכנה את נכסיהם התרבותיים עתיקי היום. כך למשל, קהילה אתנית, דתית או לאומית תבקש פעמים רבות לגונן על ערכיה הפרטיקולרים באופן קולקטיבי. היא תבקש לחזק את זהותה הקבוצתית ולהיאבק בלחצי טמיעה, וזאת על-ידי חקיקה לשימור הלשון, למיסוד חגים, לשמירה על מרחב ציבורי המבטא ערכים מסורתיים, ועוד. לא יהיה זה די להשאיר סוגיות אלו לבחירותיהם הפרטיות של יחידים כפי שמצווה עלינו הליברליזם הקלאסי, משום שהניסיון מלמדנו שזה עלול להיות גזר דין מוות לתרבות העומדת בעמדת מיעוט, אם ביחס למדינה שבה היא נמצאת ואם ביחס לתרבות המערבית הגלובלית.

כדי להצדיק פוליטיקה מסוג אחר – שבה יש פשרה מתונה על חירות הפרט למען תכליות קבוצתיות ראויות – יש להישען אפוא על תפיסה אחרת של כבוד האדם, וכאן נכנסת לתמונה **הפוליטיקה של ההבדל**. אם לפי תפיסת הנאורות כבוד האדם נובע מהשוויון של כל בני האדם, בפוליטיקה של ההבדל הדגש הוא על הנבדלות של היחיד או הקבוצה. כאן, כיבוד האדם פירושו לא השוואתו עם הזולת אלא דווקא מתן פתח עבורו לביטוי אותנטי ומיוחד. בד-בבד, עולה **החשיבות של ההכרה**: הזהות האישית או הקבוצתית ניזונה מהכרה חיצונית בשונותה הלגיטימית. לדוגמא, בגישה

השקפתו לגבי מהות החברה: המטאפורה המתאימה ביותר עבור החברה לפי רולס איננה משפחה או קהילה, אלא מפגש חוזי ותועלתני בין אינדיווידואלים נפרדים. לפיכך רולס מבקש מדינה שתהיה נייטרלית מכל הטיה תרבותית, עיוורת לזהויות קבוצתיות ומשוחררת מכל תפיסת טוב פרטיקולרית. אם כן, יישום "העדפה מתקנת" בתאגיד הציבורי "כאן" על מנת להביאו לבטא תרבויות פרטיקולריות מתנגש ישירות עם רולס: הן עם עקרונותיו המפורשים והן עם הרוח הכללית של משנתו.

שאלה 2

מה לדעתכם תהיה עמדתו של פיטר סינגר כלפי סחר בנשק עם משטרים רודניים?

כדי להבהיר כמה סוגיות מוסריות מורכבות ושנויות במחלוקת, פיטר סינגר מציע להתחיל מדוגמא פשוטה, ממנה נוכל לחלץ אינטואיציה משותפת ובסיס מוסכם להמשך הדיון. כאשר אני בדרכי לעבודה ואני מזהה באגם סמוך ילד קטן בסכנת טביעה, מה עליי לעשות? מחד גיסא, אם לא אפעל, הילד ימות. מאידך גיסא, אם אקפוץ למים, הדבר יעכב אותי, אאלץ להחליף בגדים ולבסוף אאחר לעבודה. כמובן שזו לא דילמה מוסרית קשה לאף אחד מאיתנו (זו בדיוק המטרה): כל אחד יסכים שעליו לקפוץ למים מיד. אך מה עומד מאחורי האינטואיציה המוסרית הזו? איזה חוק כללי נוכל לגזור מניסוי מחשבה זה, שידריך אותנו בסוגיות פחות בהירות? ובכן, אומר סינגר, העיקרון איננו אלא זה: אם יש לי אפשרות למנוע רע כלשהו מבלי להקריב על-ידי זה דבר-מה בעל ערך מוסרי דומה – שומה עלי לפעול.

הכלל המוסרי של סינגר בהחלט נראה סביר. אלא שאם ניקח כלל זה ברצינות, נצטרך לתת דעתנו על "ילדים טובעים" רבים שנכון להיום אנו מתעלמים מהם בשם הנוחות והשקט שלנו. מה ההבדל המהותי, הרי, בין ילד הטובע באגם שלידי לבין ילד הגווע מרעב ביבשת אחרת? אמנם היו תקופות בהן אדם ביבשת אחרת משול היה לאדם בפלאנטה נפרדת, אבל אין זה המצב היום: בעזרת אמצעי התקשורת המודרניים אנו יכולים להתוודע היטב למצוקתם של אנשים ממרחק, וכן ישנם גופים וערוצים אשר דרכם ביכולתנו לסייע לאוכלוסיות מוכות גורל בחלקים אחרים של העולם. הנה כי כן, לא יהיה זה סתם ראוי לשבח אם נקריב איזשהו חלק מרווחתנו (הרבה יחסית) למען אנשים פחות ברי מזל, אלא, אומר סינגר, מוטלת עלינו החובה המוסרית לעשות כן. סינגר אף מציע שבהתאם לנסיבות המדויקות, ההשתמטות שלנו מכך עלולה להתקרב מבחינה מוסרית להריגה ברשלנות (סינגר אינו מוצא הבדל מוסרי עקרוני – כלומר כזה שתופס תמיד – בין הריגה לבין אי-הצלה. נוכל להעלות הדעת, למשל,

נסיבות בהן התעלמות מכוונת ממצוקתו הדחופה של הזולת תהיה זדונית ונפשעת אפילו יותר מהריגה ברשלנות).

לאור האמור לעיל, ברי שסינגר יתנגד לכך שישראל תמכור נשק למשטרים רודניים. העקרון של סינגר, נזכיר, קובע שעליי למנוע רע כל עוד אני יכול לעשות כן מבלי להקריב דבר מה בעל ערך מוסרי דומה. ובכן, תהיה אשר תהיה התועלת של מדינת ישראל ממכירת הנשק, קשה לדמיין שההפסד הכלכלי של ישראל באם תימנע מן העיסקה יהיה רע שישתווה לזוועות שתתבצענה בעזרת הנשק שהיא מתעתדת למכור. לפיכך, אל לישראל למכור נשק כאשר יש חשד מוצק שהוא ישמש לעוולות חמורות. לא רק זאת, על פי עקרונותיו של סינגר, נוכל אף להסיק שישראל וממשלות דומות (כלומר עשירות וחזקות יחסית) גם מחויבות לעשות דבר-מה כדי להפיל משטרים רצחניים בעולם. בכל אופן, ברי שאין הן רשאיות לחמש פושעי מלחמה לצורך רווח כספי.

שאלה 3

קרול גיליגן, טוענת, שלצד "אתיקה של צדק" מתקיימת תפיסת צדק משלימה, "אתיקה של דאגה".

א. הסבירו בלשונכם כל אחת מתפיסות הצדק ואת ההבדלים העקרוניים בין שתי התפיסות.

קרול גיליגן עורכת הבדלה בין שתי תפיסות של צדק: "אתיקה של צדק" לעומת "אתיקה של דאגה". בפילוסופיית המוסר במערב דומיננטית האתיקה של הצדק, אשר מתאפיינת בדיוק פורמליסטי, עקביות לוגית וליטוש טכני. זוהי אתיקה הנעשית על ידי הפשטה פילוסופית, באופן אובייקטיבי, במובן שהיא אדישה לנסיבות קונקרטיות, פרספקטיבות מיוחדות או רגשות חולפים, ומצייתת לחוקים כלליים. כמו כן, הדגש כאן הוא באי-פגיעה בזולת, ולא דווקא סיוע לו, שכן המטרה היא להסדיר באופן בלתי-אישי את האינטרקציה שבין פרטים נפרדים ועצמאיים. לעומת כל זאת, באתיקה של דאגה, החברה איננה אוסף פרטים המקיימים ביניהם הסכמים חוזים פורמליים, אלא סך השותפויות ויחסי הגומלין בין בני אדם החולקים באחריות האחד כלפי השני. לכן חשוב לא רק שלא לפגוע באחר אלא גם לדאוג לזולת, ואת הטוב והצדק יש לחפש לא ב"חוק היבש" הכללי, אלא בחמלה, באופן אישי ובכל מקרה לגופו.

כדי להמחיש את ההבדל בין שני הסוגים של אתיקה, גיליגן מציגה מחקר בהשתתפות שני ילדים בני אחת-עשרה, ג'ק ואיימי. בפני ג'ק ואיימי הוצגה אותה הבעיה המוסרית. כאשר התבקשו לנסות לפתור אותה הם עשו זאת בדרכים שונות, המבטאות למעשה את שני סוגי האתיקה של גיליגן (גיליגן דואגת לציין ששני הילדים דומים במובנים רבים, מלבד זה שג'ק הוא ילד ואיימי היא ילדה;